

ԹԷՈԳՈՐՈՍ ԸՊԻԿՈՒՌԸ ԵՒ ՆԱՆԸ ԱՍՈՐԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

ԵՒ ՆԱՆԱՅԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԵԿԵՆԻԹԵԱՆ
ՀԱՅՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

$$(C_{m-1} - 2m - 1 - 2k - 2k :)$$

2.

Աշոտ Բագրատունի, Սմբատ սպարապետի որդին, Կոչուած Բաջ Կամ Մսակեր, Պատրիկ Հայոց (805/806—825/26), ունեցաւ 4 ուստր՝ Բագարատ, Սմբատ, Դաւիթ, Սահակ, Մուշեղ, եւ մէկ դուստր՝ Հռիփսիմէ, որ Վասպուրականի տիրոջ Կինն եղաւ (մայրն Աշոտ իշխանին)։

«Աշոտի որդիք, գովութեամբ կը յիշուէին
Դիոնեսիոս Թէլ-Մահրէէն իբրեւ հետա-
քըքրուողներ կրօնական հարցերով, որոնք
մեծապէս նպաստած են նախայի՝ Ապիկոուայի
հետեւի ժամանակ:

Տեսնում ենք, որ հետ ունեցած վիճարանութեան ժամանակ, Ասոնց մէջ երկացողներն էր Բագարատ, որ հօրը մահուլէն ետքը (825/26) իշխանութեան յաջորդին եղաւ (Մարկուարտ, էջ 66—67) եւ անուանուեցաւ «պետ իշխանաց ի բարբարոս աղբէն» (Յուլ. 5—6), այսինքն Ամիրապետէն, այն է «հրամանատար եւ իշխան իշխանաց» (Հայոց ինչպէս կը կոչէ Յովհ. Կաթ. (էջ 115)։ Բագարատ կ'իշխէր Տարօնոյ, որ բաժին ինկած էր Բագրատունի տան, այս պատճառաւ ալ թուում. Արծրունի (էջ 107) զինքը «իշխան Տարօնոյ կը կոչէ, «վասն զի ունէր յայնժամ (835) զգլխաւորութիւն բարձակցութեան իշխանաց Հայոց» (անդ)։

Բագարատ իւր այս բարձրութեան
սիրող էր գրականութեան եւ կը հետաքրքրուէր
կրօնական եւ եկեղեցական խնդիրներով: Մուշե-
մէջ մեծածախ եկեղեցի մը կը շինէ Ս. Փրկիչ
անուն (Թովմ. 121): Անշուշտ ինքն էր առաջին
Աշոտի որդիներու մէջ, որոնք հետաքրքրուած
էին Ապիկուլոսի եւ Նանայի վիճարանութեամբ
եւ սէր եւ յարգանք ցուցուցած ասորի սարկաւա-
դապետին (ըստ Դիոն. Թէլ-Մահրէի): Յովհ-
կաթողիկոս կը պատմէ թէ իբր 841ին երբ
Ովայեցի Յովհաննէս կաթողիկոսի (833—855)
դէմ գրգռուած էր կղերականաց մէկ մասն,
անոնց համակարծիք ընծայեց ինք ղընք Նաեւ
Բագարատ եւ գահընկէց ըրաւ կաթողիկոսը,
թէեւ ապա Սմբատ սպարապետ, Գրիգոր Սիւ-

Նեաց տէր եւ այլ եւսնախարարք միջամտելով —
առանձին ժողով մը գումարեցին եւ կաթողիկոսն
կրկին հաստատեցին աթոռին վրայ հակառակ
Բագարատայ հաւանութեան, որ «եւս առաւել
վասն այնորիկ զչարեալ լինէր, զի առանց կամաց
նորա եղեւ հայրապետին հաստատութիւն եւ որ
(տպ. ուր) ոչ ընկալեալ զնա, խնդրէր ժամ
դիպող՝ գայլ փոխանակ նորա կացուցանել»
(անդ, 116/17), իսկ ժամանակ չունեցաւ Բա-

(անդ, 116/17):
 Բայց առ այս ժամանակ չունեցաւ Բա-
 ղարատ, որովհետեւ օր առօր սկսաւ բարդա-
 նալ քաղաքական դրութիւնը: Ջաբր (Ջաֆար,
 847—867) ամիրան պատերազմ սկսաւ Տարօնի
 եւ Աստպուրականի տէրերու դէմ: Ի սկզբան
 թէեւ յաղթութիւնները Հայոց կողմը եղան,
 բայց այս աւելի ի փնաս յաղթողին: 851ին,
 Հայոց Յ Թուլին, ըստ Յովհ. Կաթողիկոսի եւ
 Ատողիկ՝ Ապուսէթ, բայց աւելի ճիշդ Յովսէփ
 օստիկանն Ջաբրայ (ըստ Թովմ. Արծր. 118)
 զԲագարատ նենգութեամբ իրեն կը հրաւիրէ
 քաղաքը, եւ "ըմբռնեալ զնա եւ զամե-
 իւլաթ քաղաքը, եւ "ըմբռնեալ զնա եւ զամե-
 նայն ազգատոհմն նորա ի տանէ Բագարատունաց
 եւ կապեալ երկաթեղէն կապանօք՝ խաղաղոյց ի
 Սամաուա¹:"

Սամառա՞ն։
Թովմա Արծրունի այսպէս Բագարատի հետ
անոր բովանդակ տունն Սամառա գերի տարուած
կը նշանակէ. բայց այս ուղիղ չէ. Բագարատի
որդիները գերի վարուեցան քիչ յետոյ Բու-
ղայէն. Յովհ. Կաթ. 119 կը գրէ. Բուղայ գերի
կը բռնէ « զելխանն Աշոտ եւ զեղբայրն նորա
զԴաւիթ » « այլ եւս իւրեանց ազգակցօք » եւ
« առ ամիրապետն խաղացուցեալ առաքէր հան-
դերձ հարազատութեամբն իւրեանց » ի Սա-
մառա։ Նոյնպէս գիտէ եւ Ասողիկ, էջ 107.
« Բուղա եկեալ ի Տարօն կալաւ զերեսին որդիսն
Բագարատայ »։

Բագարատայ⁷ Բագարատի որդւոց Թիւը Յովհ. Կաթու-
ղիկոս երկու կը համարի, Աշոտ եւ Դաւիթ, բայց
Ասողիկ երեք գիտէ. մեզի անծանօթ կը մնայ
Երրորդին անունը. Նոյնպէս Թէ չունէ՞ր չորրորդ
մ'ալ: Նանայի Յովհաննու մեկնութեան յառա-
ջաբանը կ'ենթադրէ չորրորդ մ'ալ «առ ի յօգ-
նականութիւն չորից ուստեբաց¹» (տե՛ս վարը,
տող 95):

տող 95):
գերի վարուած հայ նախարարները շատ
զոհակներու ենթարկուեցան ի Սամառա: Ամի-
րապետն բռնաբար ստիպեց զանոնք ուրանալ
քրիստոնէական հաւատքն եւ ընդունիլ մահմե-

Կարդալ արդեօք և՛ ուս

դականութիւն: Շատերը քաջութեամբ մնացին հաստատուն. ոմանք մարտիրոսացան. մաս մ'ալ դժբախտաբար տկարացաւ եւ ուրացաւ Ճշմարիտ հաւատքը (հմմտ. Թովմ. Արծր. 152—162). վերջիններու թուին մէջ էր նաեւ Բագարատ: Յառաջաբանին հեղինակը կը գրէ. «Յորժամ ըմբռնեալ լինէր ի հագարական ազգէն մեծն եւ երեւելին այն իշխանն Հայոց (Բագարատ), վստմամբն, ... ոչինչ արուածին քաջութեան այնուհետեւ ըստ արժանի իւրոյ մեծութեանն երեւեցոյց, այլ երագապէս. ի վայր հոլովեալ յաստուածային հաւատոցն, զոր ունէր, գլորեցաւ վաղվաղակի ի վեհ անկանգնելի կորստեանն: Եւ ի բաց ընկնելով զգրոյժ ուխտի Ճշմարիտ հաւատոցն, սուգ անհնարին բոլոր աշխարհիս Հայաստանեաց հասուցանէր:» Կը յաւելու գրիչն՝ «Թէպէտ եւ հրշտակացաւ ի լսելիս մեր, ի խորութեան սրտին հաստատուն պահելով Ճշմարիտ հաւատոյս դաւանութիւնն» (էջ 6—7):

Բագարատի այս կեղծս ի կեղծս ուրացուածութիւնը թէեւ մասամբ սփոփանք պատճառած է Յառաջաբանին հեղինակին, բայց ուրիշները դառնութեամբ միայն լսած են, մանաւանդ երբ իւր ուրացութիւնը ջատագովել փորձած է Բագարատ: Այս նկատմամբ կը գրէ Թովմ. Արծր. 162 եւ շար. «Վասն հերձուածոյն Բագարատայ Բագրատունեւոյ, որ ի վերայ ուրացութեան զՔրիստոս՝ յաւել եւ զայս ի կործանումն բազմաց: ... «Ասաց Բագարատ յուրացութեանն իւրում. առ վտանգի նեղութեանցն՝ ուրացութիւնն ոչինչ փնտէ, եթէ ի սրտին գաղտնի պահէ զխոստովանութիւնն հաւատոց:» Արծրունի յաջով գէջերու մէջ կը ջանայ հերքել այս տեսութիւնը:

Այս ամէնէն կը տեսնուի թէ Բագարատ աստուածաբանական-կրօնական խնդիրներէն կը հետաքրքրուէր մեծապէս: Ասոր վկայ է նաեւ Յառաջաբանին հեղինակը, որ կը գրէ (էջ 6). «որ եւ զբաւընդակն յանձին բերէր ունել զգիտութիւն որ ի Քրիստոս հաւատոցն. որ եւ նախանձ ոչ փոքրագոյն վասն Քրիստոսի միշտ յանձին կրէր՝ կշտամբել եւ յանդիմանել զհերձուածողացն դասս:»

Հայոց պատմութիւնը կը լուծայնուհետեւ Բագարատի մահուան մասին: Բայց նա յամենայն դէպս չվերագարձաւ Հայաստան: Իւր որդին Աշոտ գերութենէն դարձին եղաւ «Կիւրապաղատ իշխան Հայոց» Տարօնի վրայ (Թովմ. Արծր. 218): Իսկ Գաւիթ ամուսնացաւ Գերենիկի դստեր հետ (անդ, էջ 220):

Իւր եղբայրն Սմբատ-Ապարատ, որ Բագարատի դերի երթալէն (852) յառաջ Հայոց սպարապետ էր, Հարուն ար Ռաշիտի (786—809) ժամանակ պատանդ գնաց. միայն 826/27 ազատ արձակուեցաւ: Ասկա եղաւ ապա՝ Բագարատի եւ անոր որդւոց գերի երթալէն ետքը Բագրատունի տան գլխաւորն եւ իշխանութեան ամէնէն աւելի իրաւունք ունեցողը (Մարկուարտ, էջ 65—67): Բայց ոչ երկար ժամանակ. 855 Վաթրապետին երթալով՝ Սամառա պահուեցաւ:

Այս տեղեկութիւնները դիտմամբ մանրապատում յառաջ բերենք, լուծելու համար կարեւոր խնդիր մը՝ Նանայի Մեկնութեան թարգմանութեան ժամանակը:

Նանա, ինչպէս տեսանք, իւր Մեկնութիւնն յօրինած էր արաբերէն լեզուաւ՝ Միջագետքի յընթացս երեք տարիներու, այն է 813—816: Իւր այս Մեկնութիւնը առաքեց նա Հայաստան Բագարատի ի վայելումն՝ հաւանորէն 816/17 ին: Բագարատ կարգաց զայն: Մեկնութիւնս «յետ ժամանակի» կ'անցնի «ի ձեռն պատահման իմն» առ տէր Սմբատ Բագրատունի: Այս պատահած կրնայ ըլլալ միայն 851—854 շրջանին, Բագարատի գերութենէն ոչ Հայոց վերջը, վասն զի այս գերութիւնը կ'իյնայ մերումս իսկ ժամանակի, եւ դարձեալ Սմբատ Սամառա երթալէն (855) յառաջ, քանի որ այս մասին թարգմանիչը որեւիցէ ակնարկութիւն չ'ըներ:

Սմբատ Բագրատունի կամ անձամբ հետաքրքրուելով Նանայի Մեկնութենէն եւ կամ ի յարգանս իւր եղբոր՝ Բագարատայ, կը հրամայէ «փութով ի հագարացոցն ի հայկական վերաբերել լեզու, ոչինչ ներելով իմոյ տկարութեանս» կ'ըսէ թարգմանիչը (էջ 7), որ կամայ ակամայ կը ձեռնարկէ ի գլուխ հանել հրամանը: Յառաջաբանն ամբողջապէս ձեռնած է Սմբատ Բագրատունեւոյ (հմմտ. էջ 4. «ի ձեռն սիրոյն մտերմաբար աղերսեցիր, աստուածահաճոյ վարուիք ո՞վ տէր Սմբատ Բագրատունի» այս միտքը կը կրկնուի նաեւ Ա. մասին վերջաբանութեան մէջ, ուր կ'ըսուի. էջ 246 «այլ եւ Սմբատ Բագրատունի եւ Մարեմ Սիւնեաց տիկին որ զգիրս սուրբս թարգմանել հրամայեցին, զնոյն հայցեն յիշել»): Այս տեսակետով կը գրէ հիններէն մէկն ալ. «Թվ. Յ (851) Նանա սարկաւագ ասորի մեկնեաց զԱւետարանն Յովհաննու ի խնդրոյ Հայոց իշխանին վկային Քրիստոսի Սմպատայ» (Վանայիանց՝ Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Ներսէսեան հոգեւոր Գրարանոցի, էջ 33):

ուր թուականն 851 ուղիղ կու գայ թարգմանութեան ժամանակի, բայց ոչ Նանայի՝ Մեկնութեան հեղինակի համար. դարձեալ Սմբատ աղերսողն է ոչ թէ հեղինակութեան այլ թարգմանութեան:

Այսպէս մեր համոզմամբ Նանայի Մեկնութեան թարգմանութիւնն կատարուած է 851—854 շրջանի:

Յառաջարանին մէջ կը յիշատակուի Մեկնութեան «երկիցս» թարգմանութիւն մը, կըսուի թէ «յետ այսորիկ այսպէս եղելոյ՝ հասեալ լինի գանձ գրոյս այսորիկ առ Մարեմ Բագրատունի, Սիւնեաց Տիկին, ի ձեռն Աշոտոյ հաւր իւրոյ մեծ եւ երեւելի տեառն Բագրատունւոյ իշխանաց իշխանի: Իսկ երանուհւոյ Սիւնեաց տիկնոջ փոյթ ի մօտ եդեալ վաղվադակի հրամայեաց երկիցս անգամ՝ փոխաբերել ի հայկական լեզու» (էջ 8):

Այս հատուածը հիներէն Հ. 2 մօտեան այսպէս կը հասկնայ (Բ. 705). «Տիկինն Սիւնեաց Մարեմ անուն, դուստր արքային Աշոտոյ (885—890, կինն Վասակայ Գաբուռն կոչեցելոյ) տուեալ զանձն ի ճգնութիւնս եւ ի պահեցողութիւնս՝ եկաց յայնմ հետէ կրօնաւորական կենք, վարժեալ եւ յուսումն աստուածաշունչ գրոց: Ետ սմա ի պարգեւս հայր իւր Աշոտ զգիրս մեկնութեան աւետարանին Յովհաննէս զգիրս մեկնութեան արկաւազ, հանուս զոր շարագրեալ էր Նանայ սարկաւազ, եւ այլ ոմն թարգմանեալ էր ի հայս հրամանաւ Սմբատայ խոստովանողի՝ հօր Աշոտոյ. այլ տեսեալ տիկինն Մարեմ՝ թէ հայերէն թարգմանութիւն այնր գրոց չէ ընտիր եւ յստակ, ետ միւսանգամ նորոգ թարգմանել զայն ի հայ բարբառ. որոյ ընթերցմամբ միսիթարիւր սիրտ նորա. որպէս գրի ի յիշատակարանս այնր մատենի: 2 մօտեանի ձեռքը միակ աղբիւրն եղած է այս կէտիս մէջ մեր ծանօթ Յառաջարանը, որուն մօտերն ընդլայնած է միայն ըստ կամի:

Մարեմ (գրուած երկիցս՝ Մարեմ) վերջիշեալ Սմբատ Բագրատունի իշխանաց իշխանի թուոն էր, դուստրն Աշոտի: Այս Աշոտ իտարարներու հետ գերի վարուած էր Սամառա. ի դարձին երբ իւր հայրն Սմբատ կանչուեցաւ Ամիրապետին արքունիքը եւ հոն պահուեցաւ († 855) ինքը ժառանգեց հօրը իշխանութիւնը իւրեւ «իշխանաց իշխան» եւ ապա 886ին հռչակուեցաւ թագաւոր: Ունէր ասիկա երկու դուստր՝ Սմբատ եւ Շապուհ եւ երեք դուստր, որոնցմէ մին եղած էր կին Գրիգոր Գեղեցիկի, երկրորդը՝ Գուրգէնի (Յովհ. Կաթ. էջ 135,

145, 146). Իսկ երրորդը՝ Մարեմ ամուսնացած էր Սիւնեաց տեառն Վասակ Գաբուռնի հետ: Սա հայ տիկնանց մէջ անուանի հանդիսացաւ իւր մեծագործ շինարարութիւններով. 874 թուին շինեց Սեւանի մէջ Առաքելոց եւ Աստուածածնի եկեղեցիները (Օրպել. 127). դարձեալ Շողոմոսեանցիները (Օրպել. 127, 138): Իսկ փուեցան իր նշխարը (Օրպ. 127, 138): Իսկ իւր եղբայրն Շապուհ «ի ձեռն քեռն իւրոյ շինէ իւր եղբայրն Շապուհ» (Օրպել. 132): Վարեմայ ամուսինը Վասակ Գաբուռն վախճանեցաւ իւր 870ին (Օրպել. 126/27, Յովհ. Կաթ. 136. Սիսական, 33 կը նշանակէ 855), թողուլ երեք որդի՝ Գրիգոր Սուփան, Սահակ թողուլ երեք որդի՝ Գրիգոր Սուփան, Սահակ եւ Վասակ: Իսկ Մարեմ արքեպիսկոպոստն էր մեռաւ 910ին ի Միափոր, ուր ապաստանած էր իւր որդւոց հետ թշնամեաց առջեւ (Օրպել. 138. Սիսական 33):

Այսպէս Մարեմ Նանայի Մեկնութիւն «ի ձեռն Աշոտոյ հօր իւրոյ մեծ եւ երեւելի տեառն Բագրատունւոյ իշխանաց իշխանի» կրնար ընդունիլ միայն 855էն ետքը, վասն զի այս թուէն սկսեալ միայն եղաւ անիկա «տէր եւ իշխանաց իշխան», դարձեալ 886էն յառաջ, քանի որ այս թուին ընդունած էր անիկա թագաւոր տիտղոսը, որ անծանօթ է տակաւին թարգմանչին: Եթէ նկատենք եւ այն պարագան, որ Աշոտ «մեծ եւ երեւելի» կը յորջորջուի «երկիցս անգամ» թարգմանել հրամայելու «երկիցս սիրով պիտի առաջարկէի ժամանակն աւելի սիրով պիտի առաջարկէի 860 թուականը մերձաւորապէս, շնորհելով Աշոտի գոնէ 5 տարուան միջոց «մեծ եւ երեւելի» հանդիսանալու համար:

Չեմ կրնար ընդունիլ 2 մօտեանի մեկնութիւնն որուն համաձայն առաջին թարգմանութիւնն «ընտիր եւ յստակ» չըլլալուն համար երկրորդ անգամ թարգմանել տուած է Մարեմի: Այս կարծիքը իւրացուցած է նաեւ Սարգիսեան (Dei tesori, p. 25):

Հ. 2 մօտեան (էջ 8) կը գրէ. «երկիցս անգամ» խօսքը կարծեմ հարկ է իմանալ եր-

կրորդ անգամ հրամայուիլը եւ ոչ թէ երկրորդ անգամ թարգմանուիլը, «վասն զի երկու հրամաններուն արդիւնքով է որ կը համոզուի վերջապէս եւ սիրտ կ'ընէ թարգմանիչը, խնդրելով որ իբր յանդուգն չմեղադրուի. զայս արդէն այլուր աւելի որոշ կ'ըսէ, երբ ի կէս-Մեկնութեան կը յիշէ, թէ «Սմբատ Բագրատունի եւ Մարիամ Սիւնեաց տիկին որ զգիրս սուրբս թարգմանել հրամայեցին»:

Ես կը համարիմ թէ առաջին թարգմանիչը հրամանաւ Սմբատայ թարգմանած է Մեկնութեան Ա. մասը մինչեւ Ժ գլխուն վերջը. հոս ընդհատած է թարգմանութիւնը վերջաբանով. թերեւս Մեկնասին Սամառա մեկնելուն եւ հոն մնալուն պատճառաւ: Տարիներ վերջը, երբ Մեկնութեան արաբերէն բնագիրն եւ հայերէն կիսատ թարգմանութիւնը անցած է Մարեմայ ձեռքը, նա «երկիցս անգամ» հրամայած է թարգմանել մնացած մասը, ԺԱ գլխէն սկսեալ եւ լրացնել: Տես այս նկատմամբ ինչ որ պիտի ըսենք քիչ յետոյ:

3.

Եթէ ուղիղ են մեր այս տողերը, հարկ է նոյնպէս հասկնալ նաեւ Մեկնութեան Թառաւրանը, որ խանգարուած բնագիր մը կ'ընծայէ: Ես կը նկատեմ հոն երեք գրիչ. ա. Նանայի, Բ. առաջին թարգմանչի եւ Գ. երկրորդ թարգմանչի:

Թառաւրանն իւր էական մասով Նանայի գրչէն է, առաջին մասն ուղղուած է իբրեւ ընծայական առ Բագարատ Բագրատունի (էջ 1—5). երկրորդ մասը բացատրութիւն մըն է Մեկնութեան շարժառթիւն եւ ծրագրին վրայ: Հոս (էջ 5) Նանա իւր սկզբնագիր օրինակին մէջ բացատրած էր ընթերցողներուն այն շարժառթիւն, որով յորդորուած է ինքը մատենագրելու Մեկնութիւնս. «Եւ արդ պատմեսցուք, կը գրէ, զաւրինակ խնդրոյս, թերեւս ի ձեռն աղաւթից լսողացդ՝ առաւելապէս հասցէ ինձ աւգնականութիւն ի վերին շնորհացն» (էջ 5). այս ինքն թէ ինչպէս Ապիկուռայի հետ վիճելու համար եկած է Հայաստան եւ ծանօթանալով Բագարատայ հետ՝ ընդունած է անկէ հրաման յօրինելու Յովհաննու Աւետանանին Մեկնութիւնը: Մի եւ նոյն ժամանակ հիւսած է Բագարատայ դրուատիքը: Այս մասը թարգ-

մանիչն ընդլայնած եւ լուսաբանած է մանրամասնութիւններով լուսանցքներու վրայ. հոն տուած է Նանայի գովութիւնը, հաղորդած է մանրամասնութիւններ Բագարատայ գերեվարութեան վրայ եւ պատմած է թէ ինչպէս ձեռնարկած է ինքը թարգմանութեան: Երկրորդ թարգմանիչը կցած է միայն Մարիամ տիկինը յանձնարարութեան մասին յիշատակութիւն մը:

Ընդօրինակողը ջանացած է հիւսել այս լուսանցագրութիւնները բնագրին մէջ. բայց չէ յաջողած իրեն ագուցանել մասերն իրենց պատշաճ տեղերը. եւ այսպէս ստեղծուած է այն թոհ եւ բոհ պատկերը, զոր կ'ընծայէ այժմ տպագիր օրինակը (էջ 5—9): Իր կամ թարգմանչին գրչէն կը համարիմ նաեւ «ով տէր Սմբատ» բացագանչութիւնն, որ նախնական բնագրին մէջ ըլլալու էր Նանայի գրչէն «ով տէր Բագարատ Բագրատունի»:

Յառաջաբանէն մերձաւոր իմաստ մը դուրս կորցելու համար հարկ է զայն անդամ անդամ կոտորել եւ ի նորոյ դասաւորել. զոր ես այսպէս կ'առաջարկեմ համախմբել.

Էջ 5, 8—6, 16. Գանգի այր ոմն... ի հագարական լեզու:

Էջ 8, 15—23. Եւ յետ այսորիկ... բարձրագոյն հաւատս (լուսանցագրութիւն):

Էջ 6, 17—23. Իսկ յորժամ... զհերձուածողացն դասս:

Էջ 7, 15—8, 14. Զորոյ եւ ոչ... երկրորդութեանն:

Էջ 8, 23—9, 5. Վերագոյն ունելով... ժուժկալութիւն հաւատոցն:

Էջ 6, 23—7, 10. Ոչինչ արութիւն քաջութեան... վերաբերել լեզու:

Էջ 7, 10—15. Ոչ ինչ ներելով... բարձրագոյն խորհուրդ:

Էջ 9, 5. Եւ սորա այսպիսի եղելոյ...

Հատ դիւրին է մտադեր ընթերցողին զանազանել լուսանցագրութիւններու եւ բնագրին յատուկ տողերը: Ընդօրինակողն հիւսելով լուսանցագրութիւններն բնագրին հետ, ենթարկած է նաեւ բնագրին թեթեւ փոփոխութեան: Այսպիսի փոփոխութեանց արդիւնք կը համարիմ օրինակի համար հետեւեալ կրկնութիւնները, որոնք ուշագրաւ են փոքրիկ հատածիս մէջ.

Էջ 6.

Էջ 8.

Աստուծոյն զորութիւնս Էջ 6. 17.
Իսկ յորժամ Էջ 8. 15.
Իսկ յորժամ Էջ 8. 15.
Իսկ յորժամ Էջ 8. 15.

Էջ 7.

Իսկ յորժամ Էջ 7.
Իսկ յորժամ Էջ 7.
Իսկ յորժամ Էջ 7.

Էջ 9.

Իսկ յորժամ Էջ 9.
Իսկ յորժամ Էջ 9.
Իսկ յորժամ Էջ 9.

Իսկ յորժամ Էջ 9.
Իսկ յորժամ Էջ 9.
Իսկ յորժամ Էջ 9.

ՎԵՐԵԿԱՅՄՈՒՆԻ ՅԱՐԱՐԱՆԵՐ

Էջ 5, 5—6, 17. Եւ արդ պատմեցաւ
զաւրինակ խնդրոյ, թերեւս ի ձեռն աղաւթից
լսողացդ՝ առաւելապէս հասցէ ինձ ազնակա-
նութիւն ի վերին շնորհացն: Բանդի այր ոմն
սարկաւագապետ գորով՝ Նանայ անուանեալ,
յոյժ հմուտ եւ վարժ ասորի դպրութեան, ստա-
ցաւ ի բոլորիցն առաքինութեան, պարկեշտ
վարուք, մեքուր առ ամենայն մարմնական հեշ-
տութիւնս, աղբիւրաբար ընկալեալ զշնորհս
վարդապետութեան ի Հոգւոյն սրբոյ՝ ուղղափառ
հաւատոյն որ ի Քրիստոս, որ եւ յանդիմանեալ
զոմն եռետիկոս, զայր պերճարան եւ իմաս-
տասէր, վանեալ հալածական առնէր յաշխար-

հէս Հայաստանեաց. որ երբեմն խոտորնակս
ուսուցանէր, յերկուս բարժանելով զՔրիստոսի 15
զանբարժանելի միաւորութիւնն որ յետ անբակ
եւ անշփոթ միաւորութեանն: Եւ հաստատէ
վերստին զնոյն ուղղափառ որ ի Քրիստոս դաւա-
նութիւնն, մի յերկուս բնութեանց խոտորնակ-
նել. զաստուածականսն՝ բնութեամբ, իսկ զնուաս- 20
տականսն՝ կամաւոր յանձնաւորութեամբ: Զսա
թախանձեալ մեծին Բագրատայ, որ ի տանէն
Բագրատունեաց, այր յոյժ բարձրագոյնս ստա-
ցաւ զանուն, որ եւ պետ իշխանաց երբեմն ի 25
բարբարոս ազգէն Հագարացոց անուանեալ,
որպէս թէ այնու զնա առաւել պատուի ար-
ժանաւոր վարկուցեալ. զորոյ եւ զանցս անցիցն
յիւրում տեղւոյն փոքր ինչ յիշատակեսցուք:
Եւ զինչ իցէ արդեաւք աւրինակ խնդրոյն.
Յոհաննու: Որոյ փոյթ ի մօի եղեալ՝ վաղվա- 30
ղակի ի ձեռն ուժգին պահոց եւ աղաւթից ջան
ոչ փոքր յանձին բերէ՝ շրջագայութեամբ երից
ամաց, յածեալ ընդ անապատս յերկրին Միջա-
կեանաց, ուր եւ յուսայր իսկ զգիւտ գրոյ 35
ուղղափառ վարդապետացն. եւ հանդիպեալ
խնդրոյն՝ առաջնորդութեամբ վերին խնամոցն,
շարադրէ համառաւտաբար ի բազմաց հաւա-
քելով՝ մի ըստ միով ճշով զմեկնութիւն յո- 40
հանեան սրբոյ աւետարանին, փոխաբերելով
յասորի լեզուոյն ի հագարական լեզու:

Էջ 8, 15—23. Եւ յետ այսորիկ այսպէս
եղելոյ, հասեալ լինի դանձ գրոյս այսորիկ առ
Մարեմ Բագրատունի, Սիւնեաց տիկին, ի ձեռն 45
Աշոտոյ հաւր իւրոյ մեծ եւ երեւելի տեառն Բա-
գրատունւոյ իշխանաց իշխանի: Իսկ երանուհւոյս
Սիւնեաց տիկնոջ փոյթ ի մօի եղեալ վաղվա-
ղակի հրամայեաց երկիցս անգամ՝ փոխաբերել
ի հայկական լեզու, առաջնորդութեամբ վերին 50
խնամոցն. յարդարէ համառաւտաբար զաստուա-
ծային բարձրագոյն հաւատս:

Էջ 6, 17—23. Իսկ յորժամ ըմբռնեալ
լինէր ի հագարական ազգէն մեծն եւ երեւելին

1 Բազմաբանին այս մասը հրատարակուած է
Մատենադարանին ինչ ինչ յայտարարուած է
Մատենադարանին ինչ ինչ յայտարարուած է
Մատենադարանին ինչ ինչ յայտարարուած է

15 անբաժնի OMW: — 19 դ. յերկուս Բ. OW:
— 23 ստացեալ MW: — 35 որ OW. գրոյ OMW: —
* Այս տեղ «խնդրոյն» բառին դիմաց լուսանցագրու-
թիւն կը համարուի 42—51 տողերը, որոնք երկրորդ
թարգմանչէն զետեղելու համար 119 էն ետքը «Եւ
յետ այսորիկ այսպէս եղելոյ» նախադասութենէն յա-
ջալ: Ընդօրինակողը ոչ միայն չէ տեղաւորած յարմար
տեղը, այլ եւ կրկնելով առած է վերջին տողերը: —
39 Յոհաննու MW: — 44 Մարեմ W: — 50 «յար-
գարեալ» կը սպասուէր. բայց ամբողջ նախադասու-
թիւնը կրկնութիւն է 37—38 տողերուն:

այն իշխանն Հայոց վսամամիտն, որ եւ զբաւրն.
55 զակն յանձին բերէր ունել զգիտութիւն որ ի
Քրիստոս հաւատոցն. որ եւ նախանձ ոչ փոքրա-
գոյն վասն Քրիստոսի միշտ յանձին կրէր՝
կշտամբել եւ յանդիմանել զհերձուածողացն
դասս:

60 Էջ 7, 15—8, 14. Զորոյ եւ ոչ զառաքի-
նութիւն առնն պարտ է որ յետ այնորիկ գոր-
ծեցաւ՝ անյիշատակ թողուլ. այլ իբր ի նկա-
րագրի փոքր ինչ ցուցանել զնորայն ճգնութիւն.
ոչ իբրեւ ներբողելով դրուատել, զի եւ ոչ
65 բազմութիւն յոյժ իմաստասիրաց ի մի վայր
գումարելոց՝ կարող են բան ըստ նորա ար-
ժանաւորութեան հատուցանել հանդիսի. այլ
միայն դոյզն ինչ բանիւք պատմութեանս թեւա-
դրել առ ի գիտութիւն լսողացդ:

70 Սա ըմբռնեալ եղեւ ի մերում իսկ ժամա-
նակի ի հազարական ազգացն, վասն նախանձոյ
որ ի նմանէ բազմափայլ վարդապետութեանն
եւ ներհակ միշտ առադրելոյն, զնանի ի բանդ
հանդերձ որդւովք իւրովք. որովք բազում
75 անգամ բանս հրապուրականս առաջի արկեալ,
հանդերձ յոգնազան պարգեւաւք, ոչ ինչ խո-
նարհեցոյց զանխոնարհելի խորհուրդս մտացն որ
ի Քրիստոս: Դարձեալ յայլ տեսակ հնարից
բերեալք լինէին. սպառնմամբ բանդից եւ կա-
80 պանաց եւ պէսպէս տանջանաց. այլ ոչ զանգի-
տեալ երբեք զինանէր ի բարձրագոյն հաւա-
տոցն որ ի Քրիստոս. եւ մնացեալ ի բանդի անդ
բազում ժամանակս, ոչ միայն զինքն ամբողջ
պահելով յամբիժ հաւատսն, այլ եւ բազմաց
85 լինի առիթ փրկութեան. աներկեղաբար միշտ
պահելով զարգելանաւորսն ի բանդին, ուսու-
ցանալով եւ հաստատելով ի հաւատս ամենա-
սուրբ Երրորդութեանն,

Էջ 8, 23—9, 5. վերագոյն ունելով ըստ
90 իւրում քաղցր եւ յոյժ գովելի բարոյիցն, որ
հասարակաբար ունէր առ ամենայն մարդիկ՝
զննամս իւրոյ սիրելի սուրբ մտացն, մանաւանդ
թէ միամիտ հաւատոցն որ ի Քրիստոս՝ պահ-
պանեալ լինի ի վերին խնամոցն անվրդով առ ի
95 յաւգնականութիւն չորից ուստերաց՝ զոր ոչ
պատկառեմ սիրող Քրիստոսի անուանել եւ կեն-
դանի վկայ: Որ այնքան ժամանակս երբ յանձին
ժուժկալութիւն հաւատոցն,

100 Էջ 6, 23—7, 10. ոչ ինչ արութիւն
քաջութեան այնուհետեւ ըստ արժանի իւրոյ

մեծութեանն երեւցոյց, այլ երագապէս ի վայր
հորովեալ յաստուածային հաւատոցն զոր ունէր,
գլորեցաւ վաղվաղակի ի վիհ անկանգնելի կորս-
տեանն: Եւ ի բաց ընկենլով զդրոշմ ուխտի
ճշմարիտ հաւատոցն, սուգ անհնարին բոլոր աշ-
արհիս հայաստանեաց հասուցանէր. թէպէտ եւ
հրշտակացաւ ի լսելիս մեր, ի խորութեան սրտին
հաստատուն պահելով զճշմարիտ հաւատոյս
դաւանութիւնսն:

Յայնմ ժամանակի ի ձեռն պատահման իմ
գանձ գրոյս հասեալ լինի առ տէր Սմբատ Բա-
գրատունի. զոր ընկալեալ խնդութեամբ մեծաւ
հրամայէ փութով ի հազարացւոցն ի հայական
վերաբերել լեզու, ոչ ինչ ներելով իմոյ տկա-
րութեանս: Այլ զոր մեծն այն հոգեւորն՝ կա-
տարեալ յարուեստս եւ ի մակարութիւնս՝ այն-
քան ջան յանձին բերելով տարժանեցաւ, ով
ոք ոչ զիմա աղարտեցէ յանդգնութիւն, մտա-
բերել անգամ յայսրան բարձրագոյն խոր-
հուրդ:

Էջ 9, 5. Եւ սորա այսպիսի եղելոյ՝ մի ոք
զմեղ յայսմ վայրի բամբասիցէ՝ իբրեւ աւելա-
գործ ինչ, խառնելով զմեր ընդ նոսայն ջան
կամեցեալ իբրեւ աւտարացուցանել կամ աղար-
տել ինչ: Այլ զի մի անկատար եւ պակաս
վարդապետի փառք յաշակերտէն լինել՝ փոքր
ինչ ներեսցեն մեզ լսաւղբդ. եւ ըստ իմաս-
տասէր բժշկացն որք ի ձեռն երակացն գի-
տացեալ զախտի պատճառսն՝ հնարին այնու-
հետեւ առ բուժումն, այսպէս պարտ է ձեզ
մտաց աչաք նայել ի ճառս յոր մտաք:

Այս դասաւորութիւնը կ'արդարացնէ ինք-
նին թարգմանիչը, որ տող 28 կը խոստանալ
յիշատակել համառօտիւ «յիւրում տեղւոյն»
«զանցս անցիցն», որոնց ապա նշաւակ եղաւ
Բագարատ Բագրատունի եւ զորոնք արդամբ
ալ կը յիշատակէ տող 70 եւ շար.: Գրու-
թեան ընթացքը թոյլ չի տար մերձեցնել այս
տողերը նանայի, ինչպէս առ հասարակ հասկ-
ցուած է, որուն մասին ակնարկեցինք վերը
(Հանդ. Ամս., էջ 203):

Հ. Ն. ԱԿՈՆՏԱՆ

54 վսամամիտն MW: — — 73 զնի ի բանտի
OMW: — 74 որով OMW: — 98 զժ. որ ի Քրիստոս
Հ. Վ:

102 կը յաւելուն բարձրագոյն Հ. OMW: —
111 ինէր Օ. — 112 աւելագործակ ՕՎ. ընդ նորայն
ՕՎ. — 124 կը յաւելուն կամ աշակերտել ինչ ՕՎ: